

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОДИФІКАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УРСР (50–80-ТІ РР. XX СТ.)

GENERAL CHARACTERISTICS OF THE CODIFICATION OF THE LEGISLATION OF THE USSR (50–80S OF THE XX CENTURY)

**Шершенькова В.А., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри історії держави і права**

Національний університет «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена особливостям проведення кодифікаційних робіт в УРСР у 50-80-х рр. XX ст. Було проголошено курс на демократизацію та розширення повноважень республік у сфері права, тому постало питання впорядкування чинного законодавства радянської України.

Кодифікація охопила більшість галузей радянського законодавства. Варто відмітити, що кодифікація права в Україні здійснювалася через рецепцію законодавства СРСР і розробку власних законодавчих актів.

Кримінальний кодекс УРСР 1960 р. містив низку змін у порівнянні з КК УСРР 1927 р. Головною тенденцією розвитку кримінального права стало посилення репресивних заходів кримінально-правового примусу.

Цивільний кодекс УРСР 1963 р. більше уваги приділяв саме зобов'язальним відносинам. На початку 80-х рр. XX ст. до кодексу були внесені зміни, вони були спрямовані на зміцнення власності, розширення цивільно-правових гарантій, підвищення ролі прямих договорів.

Кримінально-процесуальний кодекс УРСР 1960 р. і Цивільно-процесуальний кодекс УРСР 1963 р. містили низку демократичних принципів, які не знаходили свого втілення у практичній діяльності правоохоронних органів.

У даний період було змінено загальносоюзне законодавство, у 1980 р. були прийняті Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про адміністративне порушення. Вони стали основою для прийняття Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення 1984 р.

Кодекс про шлюб та сім'ю 1969 р. визнавав дійсним шлюб зареєстрованим у державних органах (ЗАГС). Сімейне законодавство зосереджувалося на зміцненні сімейних відносин, охороні інтересів матері і дитини.

Житловий кодекс УРСР 1983 р. закріпив право громадян на житло, порядок надання житлової площі, житлові права охоронялися законом, відповідальність за порушення житлового законодавства.

Кодекс законів про працю УРСР 1970 р. містив норми, які регулювали і охороняли трудові відносини, а саме робочий час, відпочинок і відпустка, заробітна плата, гарантії і компенсації, трудова дисципліна, охорона праці, профспілки та інші.

Земельний кодекс УРСР 1970 р. і Водний кодекс УРСР 1972 р. мали відіграти важливу роль у раціональному природокористуванні та охороні навколишнього природного середовища.

Виправно-трудова кодекс УРСР 1969 р. регулював питання засуджених стосовно відбування покарання.

Ключові слова: джерела права, кодифікація, українське право, радянська Україна.

The article is devoted to the peculiarities of codification works in the Ukrainian SSR in the 1950s and 1980s. A course of democratization and expansion of the powers of the republics in the field of law was announced, therefore the issue of streamlining the current legislation of Soviet Ukraine arose.

Codification covered most branches of soviet legislation. It is worth noting that the codification of law in Ukraine was carried out through the reception of the legislation of the USSR and the development of its own legislative acts.

The Criminal Code of the Ukrainian SSR of 1960 contained a number of changes compared to the Criminal Code of the Ukrainian SSR of 1927. The main trend in the development of criminal law was the strengthening of repressive measures of criminal law coercion.

The Civil Code of the Ukrainian SSR of 1963 paid more attention to binding relationships. In the early 80s of the XX century changes were made to the code, they were aimed at strengthening ownership, expanding civil legal guarantees, increasing the role of direct contracts.

The Criminal Procedure Code of the Ukrainian SSR in 1960 and the Civil Procedure Code of the Ukrainian SSR in 1963 contained a number of democratic principles that were not implemented in the practical activities of law enforcement agencies.

In this period, the all-Union legislation was changed, in 1980 the Fundamentals of the legislation of the Union of the SSR and the Union Republics on administrative violations were adopted. They became the basis for the adoption of the Code of the Ukrainian SSR on Administrative Offenses of 1984.

The Marriage and Family Code of 1969 recognized a valid marriage registered in the state authorities (registry office). Family legislation focused on strengthening family relations, protecting the interests of the mother and child.

The Housing Code of the Ukrainian SSR in 1983 established the right of citizens to housing, the procedure for providing living space, housing rights were protected by law, responsibility for violations of housing legislation.

The 1970 Code of Labor Laws of the Ukrainian SSR contained norms that regulated and protected labor relations, namely, working hours, rest and vacation, wages, guarantees and compensations, labor discipline, labor protection, trade unions and others.

The Land Code of the Ukrainian SSR in 1970 and Water Code of the Ukrainian SSR in 1972 were to play an important role in rational nature management and environmental protection.

The Correctional and Labor Code of the Ukrainian SSR of 1969 regulated the issue of convicts in relation to serving their sentence.

Key words: sources of law, codification, Ukrainian law, soviet Ukraine.

Кодифікація права є значним видом правотворчої діяльності та має значну роль в удосконаленні права. Основною метою кодифікації права є забезпечення регулювання суспільних відносин у різних сферах.

Досвід кодифікації законодавства Української радянської соціалістичної республіки (УРСР) 50–80-х рр. XX ст. дає багато для сьогодишньої правотворчої роботи. Це насамперед правова регламентація процедури підготовки проектів кодексів. Також важливим є визначення етапів кодифікаційних робіт та розгляд питань юридичної тех-

ніки й термінологічних понять. Тому використання окремих положень кодексів зазначеного періоду або ж їх проєктів є актуальні і сьогодні.

Метою статті є вивчення причин, особливостей та історичне значення проведення кодифікаційних робіт в радянській Україні у 50–80-х рр. XX ст.

Кодифікація розпочалася в кінці 50-х рр. XX ст. і відбувалася одночасно на двох рівнях – загальносоюзному і республіканському, що забезпечувало системність і єдність радянського законодавства.

У зв'язку з тим, що було проголошено курс на демократизацію та розширення повноважень республік у сфері права, постало питання впорядкування чинного законодавства, виключення застарілих норм, інститутів, актів.

14 травня 1956 р. Президія Верховної Ради УРСР прийняла постанову «Про перегляд кодексів законів УРСР», а 11 лютого 1957 р. Верховна Рада СРСР прийняла Закон «Про віднесення до відання союзних республік законодавства про устрій судів союзних республік, прийняття цивільного, кримінального та процесуального кодексів» [4, с. 395].

Почалися підготовчі роботи до проведення кодифікації. Кодифікаційна комісія опрацьовувала і систематизувала чинні норми права у цивільній, кримінальній і процесуальних галузях.

На другому етапі було прийнято Закон «Про судочинство УРСР» 1960 р., цього ж року – Кримінальний кодекс УРСР і Кримінально-процесуальний кодекс УРСР. Цивільний кодекс УРСР і Цивільно-процесуальний кодекс УРСР були прийняті 1963 р.

На третьому етапі, який розпочався з 1976 р., з прийняттям низки постанов щодо кодифікаційних робіт, а також прийняття Конституції УРСР 1978 р. Данна кодифікація охопила всю чинну на той час систему законодавства.

У ході цієї кодифікації оновлено кримінальне, цивільне, процесуальне, сімейне, житлове, трудове, адміністративне, природо-ресурсне, виправно-трудове законодавство.

Прийнятий 28 грудня 1960 р. Кримінальний кодекс УРСР (КК УРСР) [2, с. 314] поділявся на Загальну (п'ять глав – загальні положення; межі чинності Кримінального кодексу; про злочин; про покарання; про призначення покарання і про звільнення від покарання) і Особливу (одинадцять глав – державні злочини; злочини проти соціалістичної власності; злочини проти життя, здоров'я, волі і гідності особи; злочини проти політичних і трудових прав громадян; злочини проти особистої власності громадян; господарські злочини; службові злочини; злочини проти правосуддя; злочини проти порядку управління; злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я; військові злочини) частини. Загальна кількість статей була 263. Основним джерелом для КК УРСР 1960 р. стали Основи кримінального законодавства СРСР і союзних республік 1958 р.

Кримінальній відповідальності підлягали особи, яким на момент вчинення злочину виповнилося шістнадцять років. КК УРСР 1960 р. передбачав перелік злочинів за які кримінальна відповідальність наставала з чотирнадцяти років (ст. 10). Обмеження застосування смертної кари у післявоєнний період знайшло своє відображення і в новому КК УРСР 1960 р., так за ст. 24 смертна кара (розстріл) – виняткова міра покарання, до її повного скасування. Позбавлення волі застосовувалося на строк не більше п'ятнадцяти років. Було відносно практично умовного засудження та умовно-дострокове звільнення від покарання і заміна покарання більш м'яким.

Цивільний кодекс УРСР (ЦК УРСР) був прийнятий Верховною Радою УРСР 18 липня 1963 р. [2, с. 5] і його джерелом стали Основи цивільного законодавства Союзу РСР 1961 р.

ЦК УРСР 1963 р. містив вісім розділів (загальні положення, право власності, зобов'язальне право (загальні положення про зобов'язання та окремі види зобов'язань), авторське право, право на відкриття, винахідницьке право, спадкове право, правоздатність іноземців і осіб без громадянства, застосування цивільних законів іноземних держав, міжнародних договорів і угод) і 572 статті.

Найбільшим був розділ III зобов'язальне право і особлива увага приділялася саме питанню забезпечення виконання зобов'язань.

28 грудня 1960 р. було прийнято Кримінально-процесуальний кодекс УРСР (КПК УРСР) [2, с. 418]. Джере-

лом КПК УРСР стали Основи кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік (1958 р.).

КПК УРСР 1960 р. містив шість розділів: загальні положення; порушення кримінальної справи, дізнання і попереднє слідство; провадження справ у суді першої інстанції; провадження справ у касаційній і наглядовій інстанціях; виконання вироку, ухвали і постанови суду; застосування примусових заходів медичного характеру. Пізніше кодекс був доповнений у 1967 р. розділом сім провадження у справах про хуліганство, а у 1971 р. розділом вісім провадження в справах про злочини неповнолітніх. Всього кодекс налічував 447 статей.

Кримінально-процесуальний кодекс УРСР 1960 р. закріпив основні принципи здійснення кримінального судочинства: недоторканість особи; здійснення правосуддя тільки судом; рівність громадян перед законом і судом; участь народних засідателів і колегіальність в розгляді справ; незалежність суддів; гласність судового розгляду; право обвинуваченого на захист.

У липні 1963 р. був прийнятий Цивільно-процесуальний кодекс УРСР (ЦПК УРСР), [2, с. 169] який складався із шести розділів: загальні положення; особи, які беруть участь у справі, їх права і обов'язки; провадження справ у суді першої інстанції; провадження справ у касаційній і наглядовій інстанціях; виконання судових рішень; цивільні процесуальні права іноземних громадян і осіб без громадянства, позови до іноземних держав, судові доручення і рішення іноземних судів, міжнародні договори і угоди.

Основні принципи цивільного процесу: здійснення правосуддя тільки судом; рівність громадян перед законом і судом; участь народних засідателів і колегіальність в розгляді справ; незалежність суддів; гласність судового розгляду; право обвинуваченого на захист.

20 червня 1969 р. був прийнятий Кодекс про шлюб та сім'ю УРСР, [1, с. 604] який містив шість розділів (загальні положення; шлюб, сім'я; опіка і піклування; акти громадського стану; застосування радянського законодавства про шлюб та сім'ю до іноземців і осіб без громадянства, застосування законів про шлюб та сім'ю іноземних держав, міжнародних договорів і угод) і 201 статтю.

В статті 1 кодексу були визначені його завдання: дальше зміцнення сім'ї; шлюбні відносини між чоловіком і жінкою мали будуватися на принципах добровільності, поваги усіх членів сім'ї і без матеріальних розрахунків; у вихованні дітей сім'єю; охорона інтересів дитини і матері, а також виховання почуття відповідальності перед сім'єю.

Кодекс визначив шлюбний вік 17 років для жінок і 18 – для чоловіків і обов'язковою умовою була взаємна згода осіб. Законодавець визначив особисті і майнові права та обов'язки подружжя.

Розірвання шлюбу здійснювалося у судовому порядку або в органах запису актів громадянського стану при взаємній згоді подружжя.

23 грудня 1970 р. був затверджений Виправно-трудовий кодекс УРСР (ВТК УРСР), [2, с. 581] який вступив у дію 1 червня 1971 р. Його джерелом стали Основи виправно-трудового законодавства Союзу РСР і союзних республік, прийнятих 11 липня 1969 р. ВТК УРСР 1970 р. містив вісім розділів (виправно-трудове законодавство Союзу РСР і Української РСР; загальні положення виконання покарань у вигляді позбавлення волі, заслання, вислання і виправних робіт без позбавлення волі; порядок і умови виконання покарання у вигляді позбавлення волі; порядок і умови виконання покарання у вигляді вислання; порядок і умови виконання покарання у вигляді виправних робіт без позбавлення волі; підстави звільнення від відбування покарання, допомога особам, звільненим з місць позбавлення волі, нагляд за особами, звільненими від відбування покарання; участь громадськості у виправленні і перевихованні засуджених), і 126 статей.

8 липня 1970 р. було прийнято Земельний кодекс УРСР (ЗК УРСР), [1, с. 394] який складався із одинадцять розділів (загальні положення; землі сільськогосподарського призначення; землі населених пунктів (міст, селищ міського типу і сільських населених пунктів); землі промислового, транспорту, курортів заповідників та іншого несільськогосподарського призначення; землі державного водного фонду; землі державного запасу; державний земельний кадастр; державний землеустрій; вирішення земельних спорів; відповідальність за порушення земельного законодавства) і 173 статей.

ЗК УРСР 1970 р. встановлював монопольне право власності держави на землю.

9 червня 1972 р. був затверджений Водний кодекс УРСР (ВК УРСР), [1, с. 453] який затверджував державну власність на води.

ВК УРСР 1972 р. містив шість розділів (загальні положення; водокористування; охорона вод і запобігання їх шкідливому діянню; державний облік і планування використання вод; вирішення спорів про водокористування; відповідальність за порушення водного законодавства) і 148 статей.

9 липня 1975 р. були затверджені Основи законодавства СРСР і союзних республік про надра, а 1977 р. – Основи лісового законодавства. 25 червня 1980 р. був прийнятий закон СРСР «Про охорону атмосферного повітря» і Закон «Про охорону і використання тваринного світу».

10 грудня 1971 р. Верховна Рада УРСР прийняла Кодекс законів про працю УРСР (КЗпП УРСР), [1, с. 503] який набув чинності з 1 червня 1972 р. КЗпП УРСР, віддзеркалював положення Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про працю 1970 р.

КЗпП УРСР 1971 р. містив розділів (загальні положення; колективний договір; трудовий договір; робочий час; час відпочинку; нормування праці; заробітна плата; гарантії і компенсації; гарантії при покладенні на робітників і службовців матеріальної відповідальності за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації; трудова дисципліна; праця жінок; праця молоді; пільги для робітників і службовців, які поєднують роботу з навчанням; трудові спори; професійні спілки, участь робітників і службовців в управлінні виробництвом; державне соціальне страхування; нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю) і 265 статей.

Законодавство направлене на посилення боротьби з порушниками трудової дисципліни. До порушників трудової дисципліни застосовувалися такі дисциплінарні стягнення: зауваження; догану; сувору догану; переведення на роботу з нижчою оплатою праці або зміщення на нижчу посаду на строк до трьох місяців; звільнення.

Житловий кодекс УРСР (ЖК УРСР) був прийнятий Верховною Радою УРСР 30 червня 1983 р., вступив у дію з 1 січня 1984 р. Його джерелом стали Основи житлового законодавства Союзу РСР і союзних республік 1981 р. [5, с. 860].

ЖК УРСР 1983 р. містив сім розділів: загальні положення; управління житловим фондом; забезпечення гро-

мадян жилими приміщеннями, використання жилих приміщень; забезпечення збереження житлового фонду, його експлуатація і ремонт; відповідальність за порушення житлового законодавства; вирішення житлових спорів; заключні положення.

Норми ЖК УРСР 1983 р. становили правовий механізм реалізації гарантованого Конституціями СРСР 1977 р. та УРСР 1978 р. права громадян на житло.

7 грудня 1984 р. був прийнятий Кодекс Української РСР про адміністративні правопорушення. Його джерелом стали Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про адміністративне порушення від 13 жовтня 1980 р. [3, с. 620]. Також він передбачив наступні завдання: охорона суспільного ладу УРСР, власності, соціально-економічних, політичних та особистих прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановленого порядку управління, державного й громадського порядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням.

Кодекс Української РСР про адміністративні правопорушення містив п'ять розділів (загальні положення; адміністративне правопорушення і адміністративна відповідальність; органи, уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення; провадження у справах про адміністративні правопорушення; виконання постанов про накладення адміністративних стягнень).

Новим законодавством вдалося дати визначення поняттю адміністративного порушення (проступку), закріпити вичерпний перелік адміністративних стягнень і встановити вік притягнення до адміністративної відповідальності – 16 років.

Завершальним етапом комплексної кодифікації республіканського законодавства стало створення Зводу законів УРСР. Звід законів структурно поділявся на томи, кожен з яких був присвячений законодавству певної галузі. Завершено роботу над Зводом законів у середині 80-х р. XX ст.

Таким чином, щодо етапів проведення кодифікації законодавства, то кодифікаційні роботи тривали до початку 60-х рр., а з кінця 60-х рр. кодифікацію радянського права було продовжено.

З кінця 70-х рр. започатковано видання «Зводу законів УРСР», в якому застосовано нові методи систематизації законодавства, що поєднували ухвалення нових актів з консолідацією та інкорпорацією діючого законодавства. Впродовж 80-х рр., в основному, кодифікаційна робота проводилася шляхом внесення змін та доповнень до чинних кодексів.

У період 1956–1984 р. було проведено кодифікаційні роботи в більшості галузях права, що врегульовували різні сфери суспільного життя. Кодекси готувалися досить повільно, ретельно опрацьовувалися чинні норми і розроблялися нові, в їх основу був покладений принцип соціалістичної законності.

До середини 80-х рр. XX ст. стала помітною криза у різних сферах суспільного життя, що потребувало суттєвого оновлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Збірник законів Української РСР і указів Президії Верховної Ради Української РСР: 1938–1973: в 2-х т. Т 1 / за ред. Я. Я. Колотухи, Ф. Г. Бурчака. К. : Вид-во політ. літ. України, 1974. 740 с.
2. Збірник законів Української РСР і указів Президії Верховної Ради Української РСР: 1938–1973: в 2-х т. Т 2 / за ред. Я. Я. Колотухи, Ф. Г. Бурчака. К. : Вид-во політ. літ. України, 1974. 734 с.
3. Історія держави і права України: підручник. / за ред. В.Д. Гончаренка. Х. : Право, 2013. 704 с.
4. Музиченко П. П. Історія держави і права України: навч. посіб. 6-те вид., перероб. і доп. К. : Знання, 2007. 471 с.
5. Терлюк І. Я. Історія держави і права України : навчальний посібник. К. : Атіка, 2011. 944 с.